

Notes sobre l'editorial Maucci i les seves traduccions*

Manuel Llanas

Universitat de Vic. Facultat de Ciències Humanes, Traducció i Documentació
Carrer de la Laura, 13. 08500 Vic

Data de recepció: 25/2/2002

Resum

Fundada a Barcelona el 1892 per un italià que havia après l'ofici a Llatinoamèrica, l'editorial Maucci esdevé ben aviat capdavantera en la difusió del llibre a gran escala i a preus molt econòmics. Un catàleg de 1908 ens permet deduir que publica sobretot literatura, tant d'autors cultes com d'autors de consum, i que difon una gran quantitat de traduccions, sovint primícies en espanyol (llengua que utilitza en exclusiva). Hi predomina de bon tros la literatura francesa, ja sigui d'escriptors de prestigi ja sigui de novel·listes de fulletó. La majoria dels pocs traductors mencionats són poc o no gens coneguts. Testimonis coetanis de l'expansió de l'editorial l'acusen de mutilar els originals i de pagar misèrrimament les traduccions, que solien ser molt deficientes.

Paraules clau: edició catalana, història de la traducció a Catalunya, traducció i recepció literària a Catalunya.

Abstract

The publishing house Maucci was founded in Barcelona in 1892 by an Italian who had learnt his skill in South America. It soon became a leading publishing house that sold widely at economical prices. A 1908 catalogue includes a wide range of literary texts of different qualities. There are also a high number of translations, often of works published in Spain for the first time (in Spanish only). French literature predominates with both prestigious authors and serial writers. Few translators appear and those that are mentioned are not well-known. The quality of the translations was low. This can be attributed to the fact that, according to contemporary articles, the publisher mutilated the source texts and grossly underpaid the translators.

Key words: Catalan publishing, history of translation in Catalonia, translation and literary reception in Catalonia.

Cap a 1890, mig paït l'impacte de la revolució industrial, el panorama de l'edició catalana és dominat per un grup reduït d'empreses, les úniques que han concebut l'activitat com un negoci i, doncs, les úniques que hi han invertit capitals copiosos. Potser no caldria afegir que eren editorials (com ara l'Espasa, la Montaner y

* Aquest article s'inscriu en el projecte de recerca BFF2000-1281 del Programa Nacional de Promoción General del Conocimiento (Ministerio de Ciencia y Tecnología).

Simón i la Salvat, per citar les tres de més magnitud aparegudes a partir de 1860) que des del principi treballen en castellà. Així, plantejades per satisfer la demanda del mercat espanyol i llatinoamericà, només escadusserament publiquen en català, llengua que durant molts anys serà encara patrimoni d'iniciatives editorials tallades per patrons preindustrials i inspirades en principis híbrids de cultura i patriotisme. El panorama, Jordi Castellanos l'ha descrit com «el divorci entre una indústria editorial barcelonina i una cultura catalana que no compta amb el suport comercial suficient per assolir la modernització a què aspira» i l'ha completat amb un diagnòstic que subscriu plenament:

La burgesia catalana va guanyar la carrera comercial: va conquerir el mercat castellà, però ho va fer renunciant a la pròpia cultura i jugant amb les armes de la competència. I com que tot mercat tendeix a l'homogeneïtzació per tal d'estalviar costos, va convertir-se (i les petites concessions que feia no fan més que reblar el clau) en l'enemic de la pròpia cultura. No oblidem, a més, que tota indústria editorial arrossega tècnics i professionals del món de l'art i de la literatura, que els comprometen amb uns projectes comercials. A Catalunya, doncs, el mateix nucli editorial, com el de la premsa, en generar aquest entorn d'interessos professionals, propiciava actituds anticatalanes o, si més no, culturalment i lingüísticament diglòssiques que podien afavorir la normalitat cultural pretesa. (Castellanos, 1996: 16 i 13)

Dins aquest context, l'editorial Maucci apareix a Barcelona el 1892. Monolingüe en castellà, sense cap concessió ni finestra oberta a la cultura pròpia del país, la funda un italià, Emanuele Maucci, la biografia del qual és plena de llacunes. Pel que en sé, havia nascut a una població de la Toscana cap a 1850, i a Itàlia comença fent de viatjant de llibres per compte d'una editorial. El 1872 emigra a Buenos Aires i viatja també a Mèxic, on fa de llibreter i editor. Quan el 1892 recalca a Barcelona, Maucci tenia, doncs, una llarga experiència en el ram. I una colla de contactes. Des del moment que s'instal·la a la capital catalana, la Casa Editorial Maucci té sucursal a Madrid i distribuïdores a Buenos Aires (on havia deixat nebots) i a la ciutat de Mèxic (on estava associat amb l'editorial Terrés Hermanos). I ben aviat disposa de magatzem, de taller d'impremta i de taller d'enquadració —la trinitat que aleshores distingia les editorials fortes. Altrament, la Maucci absorbeix amb el temps dues editorials (la de l'impressor M. Domènech, continuador de la col·lecció «Arte y Letras», i la Henrich y Cía.) i la seva impremta és una de les primeres que, a Espanya, incorpora la linotip (1908). Tot plegat és per dir que es tracta d'una empresa sòlida.

Extingit de feia temps l'interès del gran públic pel fenomen dels llibres per trameses, de bon començament la Maucci malda per seduir el mateix sector majoritari de clientela amb edicions barates o baratíssimes, de presentació modesta i de format reduït. Un testimoni coetani de l'expansió de la casa les defineix justament així:

La circunstancia de la baratura de sus ediciones y lo cómodo de las mismas en dimensión y peso, que convida á llevarlas á todas partes en el bolsillo, convida también á tirar el libro una vez leído, por lo escaso de su valor, como se tira y desprecia el periódico después de visto. (Contijoch, 1901-1902: 88)

Altres editors havien provat i provaven d'incidir en el mercat amb el mateix tipus de llibres i amb graus variables d'èxit. És el cas, per exemple, de Tasso, de Saurí o dels dos López de la Llibreria Espanyola. A la vista de les xifres, només Maucci reeixia de ple. En efecte, segons el mateix testimoni reportat més amunt, al cap de deu anys d'activitat la casa havia publicat 300 títols en 400 volums i cada any venia un milió d'exemplars tan sols dels llibres d'una pesseta. Un terç d'aquesta massa de paper imprès anava destinada a Espanya i els dos terços restants, a Amèrica i a Filipines. (Contijoch, 1901-1902: 87-88).

Un cop d'ull a qualsevol catàleg de la Maucci impressiona. En el de 1908, posem per cas, hi trobem no pas menys de vint-i-cinc col·leccions, la immensa majoria de literatura. Subsisteix un romanent, inferior al 5% del total, de volums fora de col·lecció i de contingut molt heterogeni: cabalística, cuina, viatges, medicina, moda i confecció i diccionaris. Fent un còmput aproximat, uns dos terços del catàleg són traduccions. En rigor, qualsevol descripció dels fons de l'editorial, ni que sigui, com aquesta, esquemàtica, hauria de partir de l'examen físic de cada títol. Passa, però, que ni a les biblioteques públiques ni a les llibreries de vell no se'n troben. És la servitud que afligeix tants i tants productes culturals de difusió massiva, que desapareixen engolits pel mateix èxit que els avala i catapulta. Ho hem llegit amb paraules de Contijoch unes quantes ratlles enrere: un cop llegits, els llibres de la Maucci solien ser destruïts o llençats com els diaris.

Deixant de banda la biblioteca «Arte y Letras», que Maucci hereta i de la qual es limita a reeditar-ne els títols, ara enquadrats en rústica, el catàleg alterna sense cap mena de discriminació la literatura culta de més predicament (la gran novel·la europea del segle XIX amb la de consum més esqueixada (com ara la «Biblioteca Festiva» i la «Biblioteca Verde», aquesta darrera de nom ben explícit). Entre els autors del primer tipus, la literatura francesa ocupa quantitativament un primer lloc indiscutible: Villiers de l'Isle-Adam, Renan, O. Feuillet, Mirbeau, Musset, Balzac, Chateaubriand, Daudet, Diderot, Dumas, Flaubert, A. France, Gautier, els germans Goncourt, Hugo, Lamartine, Maupassant, Mendès, Merimée i Zola com a noms més notoris. En proporció ja molt menor segueixen els escriptors russos, encapçalats pels vint títols publicats de Tolstoi, a qui acompanyen Gorki, Puixkin, Turguénev i Dostoievski. Després, els de llengua italiana (De Amicis, D'Annunzio) o anglesa (Milton, Stevenson, Dickens), mentre que d'altres llengües només hi ha un representant (Goethe, Eça de Queirós, Ibsen). Comparada amb tal esplet, la nòmina d'escriptors en llengua espanyola empal·lideix. Alguns títols escadussers de Clarín, Rubén Darío o Valle-Inclán queden sepultats per un diluvi de noms menors, entre els quals una majoria de llatinoamericans, sens dubte distribuïts sobretot al mercat ultramarí. La literatura de consum que la Maucci difon es nodreix en especial de la narrativa de fulletó, sentimental o d'aventures, amb una presència destacada de novel·listes femenines: dues angleses, M.E. Braddon i C.M. Braemé, i una italiana —C. Invernizio. Totes tres tenen col·lecció pròpia (allò que ara les editorials en diuen biblioteques d'autor), i Braemé, amb cent vint títols publicats, és amb diferència l'escriptor amb més obres al catàleg. Cal afegir a la llista un altre narrador anglès, Hugo Conway, i dos de francesos, E. Sué i Ponson du Terrail, aquest darrer amb una rastellera de títols (una seixantena), molts dels quals del

famós Rocambole. Culta o popular, una gran part d'aquesta massa de lletra impresa es venia a uns preus sense competència, de cinquanta cèntims a una pesseta i mitja. Sovint, a més, una mateixa obra apareixia en més d'una col·lecció. I sembla que les traduccions eren els llibres de més èxit. Ho certifica un bibliògraf i llibreter distingit, Antoni Palau i Dulcet, que no s'està d'admetre que en el seu establiment les edicions de la Maucci es despaxaven com bresques. (Palau i Dulcet, 1935: 123)

D'altra banda, la contribució de l'editorial al coneixement i divulgació dels grans noms de la literatura mundial la reconeixia sense embuts Josep Pous i Pagès, que amb el pseudònim de *Joseph Piula* publicava el 1902 un comentari sobre aspectes culturals i econòmics de l'edició barcelonina del moment amanit amb apunts de crítica literària. L'article no menciona explícitament la Maucci, però crec, en part pels autors mencionats, que l'al·lusió és diàfana:

Avuy, no sóls se va traduhint lo bó y millor de las literaturas extrangeras, sino que's posan á la venda á un preu reduhit, que'n fa possible la compra á tothom. Al costat de las obras de Tolstoi, generadoras d'una societat nova més justa y més harmònica que l'actual, s'hi troban las de Zola, Renan, etc.

Y no sols se traduheix á'n els autors ja més ó menos coneguts, sino que se'n donan á conèixer d'altres, quin nom ni tan sols havia arribat á coneixensa del públich espanyol. Sienkiewicz, l'autor del ja popular *Quo vadis?*, fou editat, per primera volta en Espanya, á Barcelona; y darrerament encara, Máxim Gorki, un dels novel·listas més potents de la Russia moderna, quina forsa de visió y brutalitat de vida te sols comparansa amb certs aspectes de Balzac, feta abstracció del medi, pero més poeta que aquell, s'ha introduit en la llengua castellana, per la porta de Barcelona. (Piula, 1902: 119)

Fins aquí podríem dir-ne la cara d'una empresa editora. La creu comença a destapar-la Pous i Pagès dins el mateix article on li prodiga lloances. D'una banda, denuncia la deficient presentació formal dels llibres, de tipografia mediocre i saturats d'errates. Uns defectes, afegeix, que no justifiquen els baixos preus, perquè a França col·leccions de la casa Hachette de cost semblant són molt més pulcres. Posseït de febre redemptora, Pous retreu en editorials com la Maucci el fet que, endutes pel «dalé del guany», negligixin «el fi educatiu que deu complir l'impremta». Aquest «mercantilisme insaciable», pecat original de l'editor que, com el que ens ocupa, entén l'ofici com un mer negoci, és també el responsable de les males traduccions, l'altre aspecte que, amb molt més èmfasi, Pous posa a la picota. En efecte: aquestes mateixes obres destinades a canviar la societat són víctimes d'unes traduccions infames. Heus aquí els paràgrafs amb què Pous descriu la depriment realitat:

Comensan per estar traduhits infernalment: com a proba n'hi haurá prou ab dir que en un cuento de Tolstoi —trasplantat del francès, com la majoria d'obres que's publican— s'hi troba traduhit *fourrures* (pells d'abric ó abrichs de pell) per *forrajes* (!). D'heretjias per l'istol, que fan ininteligible'l text, n'hi han a dotzenas. Contin las inexactituts que dehuen contenir, d'aquellas que, per tenir sentit perfecte, es impossible esmenar tot anant llegint. Y no sols aixó: sino que moltas vegadas, ja

perque'l llibre no passi del número de planas fixat, ja porque'l traductor vulga escursarse la feyna que li pagan á preu fet, fan talladas sense consciencia y sense donarse ni tan sols la pena de condensar en pocas ratllas lo que suprimeixen.

No cal dir com quedarán las obras tractadas ab tan poch respecte.

Y la culpa principal no es del traductor: moltas vegadas aquest es un infelís sense més ideal que las miserables pessetas promises per l'editor á l'entrega del treball, y si'n te de més enlayrats, las necessitats de la vida, l'obligan á fer lo que la seva consciencia d'home honrat reproba.

La culpa d'aquets delictes literaris —que s'haurían de penar, porque constitueixen una veritable injuria al autor, al desnaturalisarli l'obra ab dany irreparable pe'l seu bon nom—, la culpa d'aquets delictes, repetím, la tenen els editors, al pagar vergonyosament treball de tanta importància com és una traducció, si's fá á consciencia.

Per regla general, lo que cobra'l traductor per volúm de trescentas planas, son de tretze á catorze duros; molt escassos els que arriban á quinze y raríssims els que'n passen: ab prou feyna lo que faría pagar un copista per copiar-lo. Qué volen que fassi l'infelís que's veu condemnat á'n aquest treball de presidiari, per guanyarse la vida? Sortírsen lo més depressa que puga, porque li quedi un jornal arreglat.

Si l'editor, ab una mica més de consciencia y menos sed de moneda, pagués á'n el traductor de la manera que aquestas cosas se mereixen, aquest podria fer la seva tasca dignament, y si no ho feya, per incapacitat, podria l'editor buscar personas entesas en aquesta mena de treballs —que bé prou ne trobaria si las pagava com se mereixen— en comptes d'encarregarles á calsevulga manobra literari, com fan ara.

Y pensar que s'hi forran las butxacas explotant la miseria y'l cervell dels infelissos que traduixen!

D'aquella època, pocs textos hi deu haver tan il·lustratius de la situació del traductor literari. Val la pena fer-hi algunes gloses. Per exemple, sobre el francès com a llengua de partida de moltes traduccions d'obres en altres llengües, un fenomen molt estès per bé que més intuït que documentat. Passava, diu Pous, amb el rus, però gosaria assegurar que les traduccions de literatura anglesa, començant per la de consum, són també indirectes del francès, llengua a la qual s'havien traduït, posem per cas, la majoria d'obres de Braddon. En segon lloc, i com que fa tot l'efecte que Pous sap de què parla, no crec que puguem discutir-li la responsabilitat dels traductors en la mutilació d'originals amb el sant propòsit de fer-ne més via. De tota manera, i a la vista d'un altre testimoni que reportaré tot seguit, segurament cal no carregar-los les culpes en exclusiva. Finalment, qui eren aquests infelïços traductors, aquests «manobres literaris» ignominiosament retribuïts? Em fa por que no ho sabrem mai. Formaven una tropa de forçats de la ploma en un moment en què tothom considerava la traducció com una activitat intel·lectual subalterna i desproveïda de prestigi. És aquest tipus de traductor anònim el que, a la vista del catàleg, abundava a la Maucci. Quan, excepcionalment, hi surt un nom de traductor es tracta d'una figura d'un cert relleu, la menció de la qual o bé no podia negligir-se o bé acreditava la traducció.

Els personatges de més gruix que consten com a traductors al catàleg de la Maucci (prescindeixo —ho torno a dir— de la biblioteca «Arte y Letras») són

curiosament tres d'encoberts sota un pseudònim: *Clarín* (Leopoldo Alas), *Andrenio* (Eduardo Gómez de Baquero) —tots dos tradueixen Zola— i *Colombine* (Carmen de Burgos). Al costat seu, les altres són figures menors. Com la de Luis Ruiz Contreras, escriptor català d'expressió castellana i el traductor més citat al catàleg, autor, entre altres, de les versions de Maupassant; o la d'Hermenegildo Giner de los Ríos, germà de Francisco, regidor de l'Ajuntament de Barcelona i diputat per la mateixa ciutat diverses vegades, traductor del francès i de l'italià i a la Maucci responsable de traslladar les obres d'E. de Amicis; o, encara, les d'Antonio Sánchez Pérez i Rafael Ruiz López. Tots aquests personatges són encara identificables gràcies a l'enciclopèdia Espasa. No tenim ja aquesta sort amb d'altres com A. Riera, Angel R. Chaves o Teodomiro Moreno. De tota manera, l'examen directe de cada volum traduït estic segur que ens oferiria més d'una sorpresa. Com la que vaig tenir obrint *El primo Basilio*, d'Eça de Queirós: per bé que el catàleg editorial no en diu res, a la portadella del volum hi consta amb totes les lletres que la traducció es deu no pas menys que a Valle-Inclán.

La lectura d'unes memòries publicades no fa gaire m'ajuda a cloure aquest article exonerant, si més no parcialment, aquells traductors innominats de les barroeries de l'editorial per la qual treballaven. Són les memòries del dibuixant i cartellista Carles Fontserè, que, rememorant una etapa vital de formació, aporta un judici sobre la Maucci d'un bibliòfil tan respectable com Just Cabot que, a parer meu, resulta definitiu:

Llegia molt. Però ni els meus pares ni al col·legi no es van preocupar d'orientar les meves lectures. Llegia, inconscient de si llegia bona literatura o no. Segurament era mala literatura, a causa de les traduccions que publicaven els editors sense escrúpols, que eren majoria. Segons que va confiar-me Just Cabot anys més tard a París, l'editor d'origen italià Emanuele Maucci, que publicà grans tiratges a preus populars, no dubtava a reduir arbitràriament per raons crematístiques una obra de 300 pàgines a 250, llençant a l'atzar les planes «sobrants». (Fontserè, 1995: 46)

Bibliografia

- CASTELLANOS, Jordi (1996). «Mercat del llibre i cultura nacional (1882-1925)». *Els Marges*, octubre, p. 5-38.
- CONTIJOCH, Salvador (1901-1902). «El ramo editorial y la casa Maucci». *Revista Gráfica*, p. 85-88.
- FONTSERÈ, Carles (1995). *Memòries d'un cartellista català (1931-1939)*. Barcelona: Pòrtic.
- PALAU I DULCET, Antoni (1935). *Memòries d'un llibreter català*. Barcelona: Llibreria Catalònia.
- PIULA, Joseph [Josep Pous i Pagès] (1902). «El moviment editorial a Barcelona». *Catalunya Artística*, 27 de febrer, p. 118-120.